

mutatót és a *Helynévmutatót* Jankovics József állította össze, bár a névanyag azonosítási nehézségei miatt teljes nem lehetett. Ugyancsak Jankovics József munkája a kötet *Utószava*, mely rövid, de hűtele summáját adja Bethlen Mihály életének, s az általa képviselt műfajnak.

Számos filológiai és művelődéstörténeti részletkérdés megoldása nem e kötet feladata, magára vállalt funkcióját viszont jól betölti: Bethlen Mihály irodalomtörténeti tudatunkban perifériára szorult művének feltámasztásával árnyaltabban rajzolható meg egy sajátos műfajnak, a peregrinációs irodalomnak a története.

János István

Szöveggyűjtemény a felvilágosodás korának irodalmából. Egyetemi segédkönyv, Szerkesztette: Mezei Márta és Szuromi Lajos, 1–2. köt. Bp. 1982. Tankönyvk. 491, 379 l.

Egy új szöveggyűjteménytől nyilvánvalóan az elmúlt évtizedek vonatkozó kutatásainak eredményeit is célszerű számonkérni. Ismeretes ugyanis, hogy a felvilágosodás koráról szóló előző egyetemi segédkönyv még 1952-es kiadású, és Waldapfel József szerkesztette. Ez a kötet azóta nemcsak elkopott, – a szó fizikai és válogatási szempont szerinti értelmében egyaránt – de régóta el is fogyott: felvették a közkönyvtárak és az elmúlt évtizedek során felnőtt irodalomtanár-nemzedékek házi könyvtárai. Itt volt tehát az ideje a szöveggyűjtemény új kiadásának, pontosabban szólva: egy újraválogatott szöveggyűjtemény megjelentetésének.

A kérdés tehát jogos és szükségszerűen felteendő: mennyiben haladja meg az új az előzőt, csupán formális változtatásoknak lehetünk-e tanúi, s egyébként tartalomban az előző kötet reprodukcióját kapjuk-e, vagy pedig a szerkesztők a válogatás szempontjait, az alkotók névsorát és a szemelvényeket egyaránt képesek voltak megújítani?

A két szöveggyűjtemény között a formai különbség egyértelműen szembetűnő: a korábbi egyetlen vaskos (nehézkés) kötet most – nyilván a jobban kezelhetőség praktikus szempontjai miatt – két karcsú, elegáns kötetre oszlik. Így az áttekinthetőség is könnyebb, az írói csoportok rendszerezése is nyilvánvalóbb.

A tartalmi megújulás már nem ennyire felteendő. Kétségtelen ugyan, hogy az új kötetek összeállítói számos új szerkesztési elvet alkalmaz-

tak következetesen. Így pl. világos volt előttük, hogy nem antológiát, – ahogy az Előszóban megfogalmazták – nem egy „minden szerzőt felvonultató seregszemlét” kívántak az olvasók, az egyetemi hallgatók kezébe adni. Helyesen döntöttek, amikor az utóbbi évek során kritikai kiadásban megjelentetett szerzők – pl. Csokonai, Berzsenyi – verseinek közlésétől eltekintettek, s helyettük a kevésbé ismert művekből adtak szemelvényeket. Dicséretes a korszakon belüli kontrasztív törekvések egymás mellett szerepeltetése is, ezek által a korszak sajátosságainak komplexebb bemutatását segítették elő. Csak örülni lehet a korabeli kéziratos költészetből válogatott ún. „diákirodalmi” összeállításnak is. Célszerűen korrigálták a régi kötetnek a szerzők nevére vonatkozó rövidítési és helyesírási hibáit is: itt most már *Baróti* Szabó László, *Pálóczi* Horváth Ádám és *Batsányi* neve is helyesen szerepel.

A 30 évi kutatómunka eredményeit, „felfedezéseit” jelzi az új szerzők jelenléte: Gyöngyössi János, Édes Gergely, Mátyási József, Aranka György, Ungvárnémeti Tóth László, Bolyai Farkas és Bárány Boldizsár műveinek a beválogatása. A jogos kihagyásokkal (Szemere Krisztina, Magda Pál) egyetértve, sajnálatosnak tűnik viszont, hogy a régiak közül kimaradt pl. a Bessenyei Körének egyik legjobb stilisztája, Báróczy Sándor vagy a Magyar Tudós Társaságot szorgalmazó Decsy Sámuel.

A szerzői-rostához képest a szemelvény-válogatás minőségével szemben több kifogás támasztható. Igen gyakori ugyanis a sablonos megoldás, a reprodukálás, az újragondolás nélküli, automatikus áthozat. Amikor ugyanis bizonyos témákban örömmel tapasztaljuk, hogy a kutatók felfedezéseinek eredményeként pl. a Bessenyei-szemelvények közé végre bekerült a szerző néhány fontos, meghatározó verse (*A lélekrül*, *Bessenyei György magához*), és az *Ágis tragédiájának* ugyancsak nélkülözhetetlen Ajánló-levele, vagy a *Jámbor szándék* esetében említést kap a vonatkozó Némedi-kutatás Révai társszerzőségét bizonyító eredménye; ugyanakkor sajnálattal kell megállapítanunk, hogy pl. a *Holmi* vagy a *Természet világa* szemelvényeinek kiválasztásában nem történt meg az újraértékelés, így automatikusan a régi kötet cikkei kerültek át az újba, ezzel mintegy kizárva azt a lehetőséget, hogy a versek és drámák után az esszékből és a filozófiai írásokból is az új, a teljesebb Bessenyei-kép bontakozzék ki. Ez az eljárás más esetekben is az irodalmi tudat sztereotípiáinak konzerválásához vezet.

Az új szöveggyűjtemény az adatközlések terén igyekszik az utóbbi évtizedek során bekövetkezett változásokat rögzíteni. Jelzi pl. az újat, b, – olykor helyi – kiadások tényét (lásd: *Tolerancia*), közül olyan, még az irodalmi berkekben is alig ismert adatot, mint pl. Bessenyei hamvainak Nyíregyházára való hozatala; (itt bizony célszerűbb lett volna a „később” időhatározó helyett a pontos 1940-et írni), hírt ad Ungvárnémeti Tóth László 20. századi „csendes reneszánszának” személyes okairól; és minden alkotó esetében pontos életrajzi adatokkal is szolgál. Igen hasznosak a Jegyzetekben közölt kiegészítő információk, a figyelmes olvasónak még – többek között – a magyar könyvkiadás elmaradásaira is példákat adnak, hiszen az újonnan beválogatott szerzők – Bolyai Farkas, Édes Gergely stb. – szövegeit a szerkesztők még a múlt századbeli kiadásokból voltak kénytelenek átvenni.

Az új egyetemi segédkiönyv – az egyes kritikai kiadások hiányából, illetve a korszakra vonatkozó alap kutatások elhúzóódásából fakadó problémáival együtt is – előfeltétele és nélkülözhetetlen része a magyar irodalom felsőszintű oktatásának.

Bánszki István

A Huszadik Század körének történetfelfogása. Válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Pók Attila. Bp. 1982. Gondolat K. 436 l. (Történetírók Tára)

„A Huszadik Század . . . a magyarországi szabadgondolkodók tudományos vitáinak legfőbb fóruma; itt pendítik meg először a többi orgánumban aprópénzre váltandó és forgalomba hozandó eszméket” – jelentette ki 1907-ben a legszélsőbb ellentábor, a militáns katolicizmus egyik szóvivője, Göröcsöni Dénes. Vélekedésének igazát – túl a *szociológia első magyar műhelye* c. gyűjteményen s egyéb kiadványokon – alátámasztja immár a jelenlegi válogatás is. A maga műfajában és eszközeivel elődje, majd harcostársa volt a Nyugatnak ez az orgánus: a „magyar Ugar”-ral vívta küzdelmét mindkettő. Ha – Ignotus szavával – „az irodalom szabadságáért” szállt síkra az előbbi, utóbbi a tudomány szabadságáért tette ugyanezt, s a két törekvés nemegyszer egybenőtt. Mind a Nyugat, mind a Huszadik Század kötelességének tartotta például Szekfű Gyula Rákóczi-könyvének védelmét, s tették ezt egymástól korántsem függetlenül. A nyugatos Laczkó Géza indulatos vitacikke jelzi kötetünk-

ben az összeműködést. Fontos és tanulságos így hát e Pók Attila gondozta kiadvány az irodalom-történezs számára is.

Tömör, sallangmentes az előszó, a válogatás ügyes és sokszínű. A folyóirat jelentőségéről, legfőbb törekvéseiről csakúgy tudósít a bevezető, mint a Társadalomtudományi Társaság s vele egyetemben a Huszadik Század körének radikálizálódásáról. Pók Attila vázolja az orgánus történetelméletének fejlődési fázisait a Herbert Spencer-i evolucionizmustól a – némileg félreértett – történelmi materializmusig (9–11.), s tisztázza, mely témák vizsgálatában és megítélésében volt leghevesebb a polémia a folyóirat szerzői és a hivatásos-hivatalos historikusok között (11–12.). A Huszadik Század munkatársai csak kevésszer járnak el szaktörténezs módján: aktuálpolitikai megfontolások hevítik őket, maguk felkutatta anyagot elvéve mozgósítanak. A készen kapott tényeknek „csupán” az értelmezése-értékelése merőben más, mint volt a hagyományos, nemzetközpontú történetírásban. Ők a gazdasági és osztályszempontú vizsgálódás primátusának szószólói, s ez a szemléleti-módszertani újdonság avatja munkásságukat – függetlenül az egyoldalúságoktól, a vulgarizáló-szimplifikáló tendenciáktól – a marxista történetírás előfutárává.

A publikált szövegek – tanulmányok, vitacikkek – rendre igazolják az előszó megállapításait. Többségük – helyesen – a folyóirat egyértelműen radikális periódusát, az 1906 utáni reprezentálja. A korábbi, még kiforratlan, útkereső időszakot érdekesen szemlélteti például Kunfi Zsigmondnak a pápaságról írott esszéje. Felvilágosult-radikális gondolatok és kultúrkritikai székszis furcsa vegyüléke ez. A szerző elítélmélete és relativizmusa csakúgy szóhoz jut benne, mint az eszmék deformációjának egyetemes érvényét hirdető tézis, s Kunfi – történelmi materialista alapon! – a jézusi szellem inkarnációját várja „. . . a kommunisztikus emberiségi állam”-tól (27.). Különös, hibrid gondolatmenetének számos irodalmi utalás a fűszere. A kötet írásainak majd mindenike publicisztikába oltja a tudományt. Szerzőik a jelen és a jövő elkötelezettjei lévén, „. . . a múlt csak példa legyen most” Kisfaludy Károly-i gondolatának jegyében tevékenykednek. Példatárként kezelik a történelmet, a jelen aktuális gondjait a megelőző folyamatok és jelenségek felidézésével aposztrofálják: historizálnak. Szóljon bár az elmefuttatás Werbőczyről avagy a középkori magyar városokról, a román nemzetiségi kérdéstről avagy a jobbgátság történetéről, invitáljon akár fikatív uta-